

VPLIV SODOBNE INFORMACIJSKE IN KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE NA KNJIŽNICE OSNOVNIH ŠOL

Franceska Žumer

Oddano: 28.01.2000 – Sprejeto: 03.11.2000

Strokovni članek

UDK 027.8 : 004(497.4)

Izvleček

Prispevek prikazuje informacijsko in komunikacijsko opremljenost knjižnic osnovnih šol in uporabo omenjene tehnologije. Izvedla sem podrobno raziskavo, ki je vključevala 109 osnovnih šol v Sloveniji. Raziskava kaže, da vse osnovnošolske knjižnice še nimajo niti osnovne informacijske tehnologije, potrebne za izvajanje sodobnih storitev v šolski knjižnici. Nobena knjižnica pa še nima v celoti računalniško obdelane knjižnične zbirke. Bistveno nižji pa je odstotek knjižnic, ki ne izvajajo avtomatizirane izposoje in ne koristijo različnih možnosti ponudb obstoječe tehnologije, avtomatizirane zbirke in vzajemnega kataloga.

Potrebno bo sistematično reševanje nastale situacije, da se bodo šolske knjižnice lahko kvalitetno vključevale v vzgojnoizobraževano delo šol z izvajanjem medpredmetnega področja knjižnična informacijska znanja in izbirnega predmeta informacijsko opismenjevanje v devetletni osnovni šoli.

Ključne besede: šolske knjižnice, informacijska tehnologija, komunikacijska tehnologija, Slovenija, osnovne šole

Abstract

The article presents the information and communication equipment in primary school libraries and the end usage of the above mentioned technology. A detailed research, including 109 primary schools throughout Slovenia, was performed. The research showed that the schools do not have the basic information technology needed to perform the latest and up-to-date services. Not a single library, included in the research, has a completely automated library collection. But the percentage of libraries, which do not perform automated lending and do not use the various offered possibilities of the already existing technology, automated collections and on-line library, is significantly lower. A systematic solution of the present situation is needed. Only in this way will school libraries be successfully included in the educational system of schools and will be able to perform the library inter-subject information knowledge and information literacy programs in the new nine-year primary school.

Key words: primary school libraries, information technology, communication, technologies, Slovenia

1 Uvod

Danes, v informacijski dobi, si težko predstavljamo življenje in opravljanje nalog v osebem življenju in pri svojem poklicu brez pomoči sodobnih tehnologij. Tudi šola kot sistem je morala sprejeti nov izziv časa in v vsa področja dela vključiti novosti na področju informatike. V posamezna predmetna področja poučevanja se je tehnologija vključevala v različnem kronološkem zaporedju in z različno stopnjo intenzitete v posameznih obdobjih. Glede na izkušnje, ki jih imam v šolski knjižnici, menim, da so se šolske knjižnice v primerjavi z drugimi področji poučevanja vključile v dogajanja informacijske družbe v njenem zgodnejšem obdobju. Ob pogledu na opravljeno delo v preteklih letih in ob istočasni primerjavi z drugimi področji sklepam, da se ne samo avtomatizacija, ampak predvsem spremljajoča dogajanja šolskih knjižnic ne dotikajo več tako intenzivno, oz. da na določenih področjih ne sledijo razvojnim trendom.

Pogoj za vsestransko vključevanje v informacijsko družbo je najprej v celoti avtomatizirana knjižnična zbirka in izposoja z vključevanjem v knjižnični informacijski sistem. To je šele *pogoj*, da se šolska knjižnica lahko vključi v vzgojnoizobraževalni proces in uporabnikom ponudi informacije, ki so osnova za izpeljavo kvalitetnega pouka in vseh drugih aktivnosti vsake šole.

Sodobna informacijska tehnologija ne vpliva le na delovne procese v ožjem smislu, ampak ima vpliv tudi v širšem družbenem kontekstu, torej tudi na delovnem mestu. Ob želji po doseganju čim boljših rezultatov se pogosto pozablja na medsebojne odnose, ki pa so izjemno pomembni. Ljudje niso del stroja, ampak sodelavci pri doseganju skupnih ciljev organizacije. Zadovoljstvo na delovnem mestu se odraža tudi v samih rezultatih dela, zato je zadovoljen delavec tudi dober delavec. V raziskavi me je zato tudi zanimalo, če je in kako je spremenjena tehnologija vplivala na osebni razvoj osnovnošolskih knjižničarjev.

2 Sodobna informacijska in komunikacijska tehnologija

Informacijska doba bistveno vpliva tudi na področje knjižničarstva ter vzgoje in izobraževanja, saj z uporabo sodobnih informacijskih tehnologij prihaja do bistvenih sprememb v pojmovanju na vseh področjih našega življenja. Knjižničar zaradi tega ne izgublja na pomenu, nasprotno, vedno bolj je potrebno njegovo široko znanje in razgledanost na strokovnih bibliotekarskih, informacijskih, tehnoloških in jezikovnih področjih, če želi zadovoljiti tudi vedno zahtevnejše uporabnike in jim nuditi ustrezne informacije.

Poznavanje informacijske tehnologije je vplivalo tudi na šolske knjižničarje. Postavljeni so v novo delovno in socialno okolje z novo, drugačno in hitro spreminjajočo se tehnologijo. Vse to tudi od knjižničarja zahteva sposobnost hitrega prilagajanja spremenjenim pogojem dela. Knjižničar mora:

- poznati in uporabljati osebni računalnik in različno tehnologijo,
- poznati možnosti, ki jih nudi sodobna informacijska tehnologija in z njeno uporabo ne le razširiti, temveč tudi izboljšati kakovost ponudbe šolske knjižnice,
- zavedati se nujnosti permanentnega izobraževanja ob novi informacijski tehnologiji,
- znati vključevati informacijsko tehnologijo v vzgojnoizobraževalni proces šole,
- zaznati in zavedati se njenega socialnega vpliva na posameznika - knjižničarja in uporabnike šolske knjižnice, organizacijo in družbeno skupnost,
- zavedati se posledic, ki jih spremenjena informacijska tehnologija prinaša v življenje in v delo posameznika - knjižničarja in uporabnike šolske knjižnice, organizacije in širše družbene skupnosti,

- znati se prilagoditi spremenjenemu načinu dela in življenja z namenom oplemenititi svoje delo in življenje.

3 Vpliv informacijske tehnologije na uporabnike

Področje znanstvenega proučevanja informacijske tehnologije je bilo prvotno omejeno zgolj na tehnično plat, na raziskovanje in odkrivanje novih načinov za shranjevanje, prenos, obdelavo in distribucijo podatkov in informacij. Področje proučevanja in raziskovanja pa se hitro širi, saj vsaka tehnologija vpliva na družbo, zato danes na informacijsko tehnologijo gledamo širše, kajti tudi med družboslovjem in naravoslovjem prihaja do prepletanja znanstvenih ugotovitev (Roggen, 1999).

4 Vpeljevanje informacijske tehnologije v šolske knjižnice

V informacijskem sistemu informacijska tehnologija predstavlja le orodje, ki omogoča uspešno delovanje sistemov. Boljša informacijska tehnologija vsekakor omogoča boljše in hitrejše kroženje informacij, znanj in spoznanj. Omogoča rast človekovih umskih sposobnosti. Šolske knjižnice lahko pri tem odigrajo pomembno vlogo, saj morajo pripraviti učence in učitelje na življenje v informacijski družbi. Izkoristiti morajo prednosti nove informacijske tehnologije za kakovostnejši vstop šolskih knjižnic v vzgojnoizobraževalni sistem. Ustrezno izbrana in funkcionalno umeščena informacijska tehnologija ustreza štirim stebrom izobraževanja po Unescu (Učenje..., 1996):

- *učiti se, da bi vedeli*, kar pomeni, da učenje ni usmerjeno le v pridobivanje, organiziranje in urejanje informacij, ampak tudi v sposobnosti uporabiti informacije v novih okoljih. Znanje človeku omogoča razumeti svet, ki ga obdaja, obenem pa mu nudi zadovoljstvo in ugodje zaradi obvladovanja tega. Razširitev znanj omogoča posamezniku boljše razumevanje okolja, spodbuja radovednost, razvija kritično mišljenje in presojanje. Poplava informacij ne onemogoča integriranja vseh novih informacij, ampak zahteva od posameznika temeljna znanja, s pomočjo katerih bo sposoben iz množice novih znanj izbrati zanj v konkretni situaciji le relevantna znanja in jih uporabiti v nadaljnjem procesu izobraževanja;
- *učiti se, da bi znali delati*, kar pomeni, da posameznik zna ustvarjalno delovati v svojem okolju in prenašati znanje, pridobljeno v procesu izobraževanja, v dejansko situacijo, kjer dela;

- *učiti se, da bi znali živeti v skupnosti*, kjer se je potrebno naučiti, da med posamezniki obstajajo razlike ter vzporedno s tem tudi podobnosti in nujna medsebojna soodvisnost. Otrok mora najprej spoznati in odkrivati sebe, kajti šele nato se bo sposoben vživeti tudi v drugega in bo sposoben vzpostaviti empatičen odnos do drugih. Potrebno je spoštovati vrednote pluralizma, medsebojnega razumevanja in miru;
- *učiti se biti*, ki zahteva tako izobraževanje, ki je usmerjeno k celovitemu vsestranskemu razvoju posameznika na intelektualnem, telesnem, duševnem, čustvenem, duhovnem področju. Poseben poudarek naj bo na možnosti razvoja ustvarjalnosti in domišljije posameznika.

Informacijska tehnologija v knjižnicah in šolah obstaja, šolska knjižnica pa se vključi v proces kreativnega reševanja problemov z ustreznimi metodami iskanja, pridobivanja, selekcioniranja informacij in nastajanja novih znanj. Znanje z razmahom interneta in z dostopom informacij preko njega ne pozna več nacionalnih meja, zato "informacijska in tehnološka pismenost postajata bistveni zahtevi za delo na skoraj vseh področjih" (Gray, 1999, str. 420). Življenjska doba znanja in spretnosti je vse krajša, zato učitelj že dolgo ni več edini vir znanja in informacij.

Dobra opremljenost šolskih knjižnic z informacijsko tehnologijo še ne zagotavlja kakovostnega dela šolske knjižnice (Žumer, 1992). Informacijska tehnologija je samo orodje, ki za dobre rezultate potrebuje ustrezno programsko opremo in popolno avtomatizacijo vseh knjižničnih postopkov in storitev. Ustrezna informacijska tehnologija v okviru starega načina vključevanja šolske knjižnice v vzgojnoizobraževalni sistem ne predstavlja sodobnega trenda osrednjega informacijskega centra šole. Šele medpredmetno vključevanje ponudb šolske knjižnice v vzgojnoizobraževalni sistem ob ustrezni informacijski tehnologiji in programski tehnologiji bo dalo prave rezultate. Knjižničar pa še vedno ostaja pomemben vmesni povezovalni člen med tehnologijo, učiteljem in učencem.

4.1 Avtomatizacija slovenskih šolskih knjižnic

Uporaba informacijske in komunikacijske tehnologije je preplavila vsa področja našega delovanja, torej tudi knjižnice in v okviru le-teh šolske knjižnice. Vpeljevanje računalniške tehnologije v slovenske splošnoizobraževalne knjižnice s programom Vir se je začelo v letu 1988 v dvajsetih splošnoizobraževalnih knjižnicah (Rugelj, 1991), v knjižnice osnovnih in srednjih šol pa v letu 1989 (Žumer, 1991) z redkimi izjemami posameznih šol, npr. II. gimnazija Maribor, kjer začetki avtomatizacije segajo v leto 1985 oz. 1988, ko so že začeli z računalniško izposojjo in kasneje z aktivno vključitvijo v sistem COBISS.

Na Zavodu RS za šolstvo je bila v šolskem letu 1989/90 ustanovljena Predmetna skupina za knjižnično dejavnost. 28. 6. 1990¹ se je oblikovalo pet podskupin, v katerih so sodelovali pedagoški svetovalci, strokovnjaki bibliotekarji iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, Univerzitetne knjižnice v Mariboru in knjižničarji praktiki iz osnovnih in srednjih šol v Sloveniji. Ena od petih podskupin, podskupina za računalniško podprto knjižnico, je s svojim delom začela že v avgustu 1990, in sicer v projektu Šolnica I, ki se je nadaljeval v Šolnico II in je potekal štiri leta, v njem pa so sodelovali svetovalci Zavoda RS za šolstvo in šport, bibliotekarski svetovalec in pet srednješolskih ter tri osnovnošolske knjižničarke².

Program je bil širši strokovni javnosti predstavljen na posvetovanju ZBDS v Novi Gorici. Projektna skupina je ob praktični uporabi in preizkušanju ugotavljala številne pomanjkljivosti programa, ki jih je programer, podjetje SAOP, upošteval pri izboljšavi programa, toda še vedno ne v celoti. Februarja 1991 je bil program toliko dodelan, da je šel v širšo uporabo po slovenskih ŠK. Programskemu paketu je bila priložena tudi baza podatkov za šolske knjižnice, ki pa nikoli ni popolnoma zaživela. Avtorice baze so bile članice projektne skupine, vendar menim, da bi baza morala biti deležna bibliografske kontrole. Ker pa se je že tedaj načrtoval prehod na pridruženo članstvo v sistem COBISS, se ji ni posvečalo dovolj strokovne pozornosti. Vsekakor pa je bila in je še baza pripomoček vsem šolskim knjižnicam pri obdelavi knjižničnega gradiva, ki še niso pridružene članice sistema COBISS. V letu 1991 je bila v programski paket vključena tudi uporaba črtne kode, ki je bistveno pospešila hitrost postopkov v šolskih knjižnicah. Testiranje uporabe črtne kode v projektni skupini je dokazalo, da gre za osemkrat hitrejšo poslovanje kot ob klasičnem vpisovanju podatkov v računalnik.

V letu 1993 je programer podjetje SAOP program dodelal za vključitev v mrežni sistem, programer je dopolnil program za obdelavo serijskih publikacij in člankov, vendar še vedno ni dovolj kakovostno dodelan³ ter se v šolskih knjižnicah ne uporablja, kar kažejo tudi podatki raziskave v drugem delu. Pomembna pridobitev programa je bila izdelava verzije 4.10 v začetku leta 1995, ki je omogočala prepisovanje podatkov iz sistema COBISS in s tem povezano vključevanje pridruženega članstva šolskih knjižnic v sistem. V letu 1995 in

1 Zapisnik sestanka.

2 Računalniška svetovalka ZRSSS - Mirjana Kregar; svetovalka za knjižnično dejavnost ZRSŠŠ - Ema Stružnik; Boris Jukić - Goriška knjižnica Franceta Bevka; PTT srednješolski center Ljubljana - Polona Lah Skerget; Srednja tehnična šola Celje - Olga Vurcer; Gimnazija in srednja tehniška šola Ivančna Gorica - Milena Bon; Srednješolski center Ptuj - Doroteja Emeršič; Gimnazija Nova Gorica - Genovefa Kuštrin; Osnovna šola Poljane - Jana Ozimek; Osnovna šola Vič - Saša Tič; OŠ Matija Valjavec Preddvor - Francka Žumer.

3 Leta 1995 je bil projekt zaključen, programerji pa niso upoštevali vseh pripomb članic projektne skupine.

kasneje so bili organizirani številni enodnevni seminarji, kjer so knjižničarji dobili ustrezno programsko opremo in navodila za delo.

Pridruženo članstvo v sistemu COBISS je izjemno pomembno tudi za šolske knjižnice:

- omogoča neposredno preslikavo bibliografskih opisov iz vzajemne baze v lokalno podatkovno zbirko,
- skrajša se čas obdelave posameznih enot,
- omogoča višji nivo kvalitete zapisov,
- ureja usklajenost z mednarodnimi standardi,
- poenotena obdelava v slovenskem knjižničnem prostoru.

Avtor programske podpore, podjetje SAOP, je v naslednjih letih na osnovi povezovanja s srednješolsko knjižnico Nova Gorica program popravljalo, zadnja verzija 4.15 pa je bila narejena v decembru 1999.

4.2 Kronološki pregled

Ena od petih podskupin predmetne skupine za knjižnično dejavnost, podskupina za računalniško podprto šolsko knjižnico, ki je začela delovati v *avgustu 1990* in je izvajala projekt Šolnica, je vključevala pet srednjih in tri osnovne šole. Nabava ustrezne informacijske tehnologije je bila sistemsko organizirana za pet srednjih šol, medtem ko so bile osnovne šole prepuščene individualnim pogajanjem z ustanovitelji.

V letih *1991 do 1993* je bilo opremljanje šolskih knjižnic prepuščeno šolam samim in šele z uvedbo šolskega tolarja v letu 1994 se je pričela načrtna avtomatizacija šolskih knjižnic. Kljub temu je 355 šol⁴ (Stružnik, 1996) samih poskrbelo za avtomatizacijo šolskih knjižnic s programom Šolska knjižnica. Vzporedno s tem so se pojavili tudi drugi programi za obdelavo gradiva in le te je imelo 70 šol, 5 šol pa je bilo aktivno vključenih v sistem COBISS. Skupaj je bilo avtomatiziranih 410 šolskih knjižnic, medtem ko je bilo 155 šolskih knjižnic še brez potrebne strojne in programske opreme.

V letu *1994* je prišlo do avtomatizacije v naslednjih 10 osnovnošolskih in 15 srednješolskih knjižnicah, v letu *1995* je s pomočjo Ministrstva za šolstvo in šport dobilo strojno in programsko opremo nadaljnjih 15 osnovnih in 29 srednjih šol. V letu *1996* so bile avtomatizirane vse srednje šole, 61

4 Podatki veljajo za osnovne in srednje šole skupaj.

osnovnošolskih knjižnic pa še ni imelo ustrezne strojne in programske opreme. Vmes je prišlo do posodabljanja obstoječega programa z verzijo 4.11 v vseh šolskih knjižnicah, ki so že imele nižje verzije programskega paketa, tako da je bilo ob koncu leta 1996 avtomatiziranih 447 šolskih knjižnic, katerim je bilo tudi omogočeno pridruženo članstvo v sistemu COBISS. Vendar do pravega sodelovanja in dogovora na ravni ministrstva kljub sodelovanju IZUM-a pri Idejnem načrtu razvoja slovenskih šolskih knjižnic ni prišlo. Dejansko število pridruženih članic je bilo 56 in 7 polnopravnih članic.

V letu 1997 (Seljak, 1997) se je povečalo število pridruženih članic na 127 šolskih knjižnic, med tem ko je bilo aktivnih članic še vedno le 8.

Tudi ob koncu leta 1999 oz. *januara 2000* še niso vse šolske knjižnice avtomatizirane, saj je brez avtomatizirane obdelave knjižničnega gradiva še 25⁵ knjižnic osnovnih šol, kar predstavlja 5,63 vseh osnovnošolskih knjižnic v Sloveniji⁶. Srednješolske knjižnice so že v celoti avtomatizirane. V sistemu COBISS ima 19 srednješolskih knjižnic polnopravno članstvo, med tem ko je 237 šolskih knjižnic pridruženih članic⁷ sistema COBISS. Med njimi je 68 srednješolskih knjižnic in 149 osnovnošolskih knjižnic, kar predstavlja le 33,55 % vseh osnovnošolskih knjižnic v Sloveniji.

5 Opis poteka raziskave

5.1 Opis problematike

Podatki v prejšnjem poglavju kažejo, da v desetletnem obdobju, tj. od začetka avtomatizacije slovenskih šolskih knjižnic leta 1990 do konca leta 1999 še vedno nimajo vse šolske knjižnice avtomatiziranih procesov, še manjše pa je število šolskih knjižnic z informacijskimi možnostmi direktnega vključevanja v knjižnični informacijski sistem. Informacijska tehnologija se v šolskih knjižnicah more in tudi mora uporabljati za izboljšanje kakovosti dela šolske knjižnice. Pri vključevanju šolske knjižnice v vzgojnoizobraževalni proces se informacijska tehnologija uporablja kot pripomoček za učenje in kot pripomoček pri učenju. Z avtomatizacijo šolske knjižnice se prispeva tudi k višjemu nivoju učinkovitosti, sodobnosti in kvaliteti ponudb šolske knjižnice. Njena

5 Podatki zavoda RS za šolstvo dne 6. 1. 2000.

6 Po podatkih Zavoda RS za šolstvo je v Sloveniji v šolskem letu 1999/2000 444 osnovnih šol.

7 Stanje dne 3. 1. 2000.

uporaba je tudi priložnost za povečanje umskih sposobnosti zaposlenih v šolskih knjižnicah. Spremenjen način dela ne vpliva le na razbremenitev posameznih delovnih procesov šolskega knjižničarja, ampak mu nudi tudi priložnost za povečanje njegovega znanja. Moč sodobnih informacijskih tehnologij omogoča uporabo multimedijskih pristopov in mrežnih povezav, kar tudi šolskemu knjižničarju omogoča nastajanje novih sodobnih vsebin in gradiv. Informacijska tehnologija ni več le predstavitev informacij, ampak predvsem vir informacij in znanja, zato postavlja šolskega knjižničarja v povsem nov položaj v njegovem vključevanju v vzgojnoizobraževalni sistem šole. S prisotnostjo informacijske tehnologije je prišlo/prihaja do sprememb položaja šolskega knjižničarja tudi v odnosu do drugih strokovnih delavcev šole in učencev. Šolski knjižničar mora izkoristiti prednost razumljivejšega podajanja znanja in prenašanja informacij na učence s pomočjo uporabe informacijskih virov neposredno iz šolske knjižnice ali preko informacijskih tehnologij. Pri tem moramo poudariti, da je prav od knjižničarjev samih odvisno, kako in v kolikšni meri znamo / bomo znali izkoristiti novo nastalo situacijo po šolah.

Če je eden od dejavnikov, po katerih se ugotavlja kakovost šole kot celote, uporaba informacijske tehnologije, in to predvsem *iskanje in posredovanje informacij*, kakor meni 80% slovenskih ravnateljev in njihovih pomočnikov (Muha, 1999), potem je nujna ne le avtomatizacija vseh šolskih knjižnic, ampak predvsem njihovo pospešeno in enakovredno vključevanje v vzgojnoizobraževalni sistem z vsemi specifičnimi prednostmi vira informacij, ki jih druga predmetna področja potrebujejo, nimajo pa sama do njih dostopa. Sedanje stanje po šolskih knjižnicah dokazuje, da šolski knjižničarji temu ne posvečajo pozornosti. Na to bi morali biti pozorni tudi ob odsotnosti knjižničarjev na Mednarodni multikonferenci Vzgoja in izobraževanje '99.

Zgoraj omenjene naloge bo šolska knjižnica kvalitetno opravljala, če bo zadostila naslednjim kriterijem:

- ustreznost informacijske tehnologije,
- ustreznost programske opreme,
- usposobljeni kadri,
- popolna avtomatizacija knjižnične zbirke,
- avtomatizirana izposoja,
- vključitev v vzajemni katalog z možnostjo uporabe vseh njegovih storitev,
- specialno-didaktična knjižnična informacijska znanja.

V raziskavi smo analizirali:

- stanje informacijske tehnologije in njeno izkoriščenost,
- avtomatiziranost knjižnične zbirke,

- avtomatiziranost izposoje,
- vključenost v vzajemni katalog,
- vpliv avtomatizacije na strokovno in osebno rast zaposlenih.

5.2 Namen raziskave

Sodobna informacijska tehnologija postaja v zadnjem desetletju sestavni in nujni del šolstva in se vključuje na vsa področja poučevanja in v vse procese na šolah. Vpeljevanje informacijske tehnologije v šolske knjižnice je bilo v primerjavi z drugimi predmetnimi področji šolstva med prvimi. Vendar se v zadnjih letih informacijska tehnologija bliskovito in udarno vključuje v vsa predmetna področja. Za šolske knjižnice tega ne moremo trditi, saj imamo v slovenskem prostoru samo tri vzorčne srednješolske knjižnice in nobene osnovnošolske, ki so se sposobne vključevati v vzgojnoizobraževalni proces po vseh zahtevanih kriterijih, med tem ko se jim druge približujejo le v posameznih zahtevah. Nujno je, da se tudi šolske knjižnice vključijo v splet aktivnosti vključevanja šolstva v informacijsko družbo, saj je mednarodna multikonferenca Informacijska družba '99 minila brez prisotnosti šolskih knjižničarjev (Vzgoja..., 1999). Dejstvo, da šolske knjižnice še nimajo v celoti ustrezne informacijske tehnologije niti ne spremljajo in se ne vključujejo v sodobne informacijske trende lahko negativno vpliva na razvoj šolskih knjižnic v okviru šolskega sistema ali ga celo ustavi.

Vključevanje pa je mogoče le ob nenehnem izboljševanju informacijske ter programske tehnologije v šolskih knjižnicah, vzporedno z usposabljanjem in zadostnim številom kadrovske ustreznih bibliotekarjev.

5.3 Opredelitev hipotez

1. Šolske knjižnice še niso ustrezno informacijsko in komunikacijsko opremljene za izvajanje vseh postopkov in za enakovredno vključevanje v vzgojnoizobraževalni proces oz. za spodbujanje uporabe iskanja informacij za potrebe oblikovanja novih znanj.
2. Avtomatizacija obdelave knjižničnega gradiva vključuje v vseh šolskih knjižnicah monografije, deloma tudi video in avdio gradivo ter CD in CD-ROMe, nizek odstotek šolskih knjižnic obdeluje serijske publikacije ter članke. Šolske knjižnice večinoma še niso računalniško obdelale vsega knjižničnega gradiva. To velja posebej za knjižnice, kjer je avtomatizacija obdelave gradiva potekala brez dodatnih delovnih moči.

3. Večina šolskih knjižnic ima avtomatizirano obdelavo gradiva. Število šolskih knjižnic z avtomatizirano izposajo je bistveno nižje kot število tistih z avtomatizirano obdelavo gradiva. Še manj je knjižnic, ki avtomatizirano izposajo izvajajo s pomočjo čitalca črtne kode, za katerega je projektna skupina ob preverjanju programa ugotovila, da osemkrat pospeši hitrost procesa izposoje.
4. Podatke o gradivu so v podatkovno zbirko vnašali večinoma knjižničarji sami, vendar pri tem niso zanemarili svojih uporabnikov. Ponudba šolske knjižnice pri tem večinoma ni bila okrnjena.
5. Računalniško vodenje procesov v šolski knjižnici omogoča nove storitve, zato šolske knjižnice potrebujejo dodatno strokovno pomoč.
6. Šolski knjižničarji so ob uvajanju avtomatizirane obdelave in izposoje pridobili nova znanja za strokovno knjižnično delo, dvignil pa se je tudi nivo kvalitete njihovega življenja.
7. Šolske knjižnice so še slabo vključene v sistem COBISS.

5.4 Vzorčenje

V naključno izbran vzorec so bile vključene osnovnošolske knjižnice v Sloveniji po vseh OE Zavoda RS za šolstvo z upoštevanjem ruralnih in mestnih okolij.

5.5 Metodologija

Raziskava je bila izvedena s pomočjo empiričnih metod in tehnik raziskovanja: z metodo anketnega vprašalnika kot inštrumenta ankete, analize statističnih podatkov in analize vsebine odgovorov respondentov. Anonimni anketni vprašalnik kot sredstvo zbiranja podatkov je obsegal 19 vprašanj. Anketni vprašalnik je vseboval naslednje tipe vprašanj:

- vprašanja izbirnega tipa, pri katerem je anketirani obkrožil črke pred alinejami, ki so se najbolj ujemale z njegovim odgovorom;
- vprašanja odprtega tipa, ki so nudila možnost dopisa odgovora,
- vprašanja s stopenjsko lestvico.

5.6 Časovni potek raziskave

Anketa je bila izvedena v času od 1. do 15. decembra 1999. V raziskavo smo vključili 135 osnovnošolskih knjižnic in dobili 109 vrnjenih vprašalnikov, kar

predstavlja 80,7-odstotni odziv. Glede na število slovenskih osnovnih šol (444) omenjeni vzorec predstavlja 24,55 % vseh osnovnošolskih knjižnic pri nas. Število odgovorov sodelujočih šolskih knjižnic torej lahko predstavlja reprezentativni vzorec za statistično obdelavo.

6 Rezultati raziskave in interpretacija

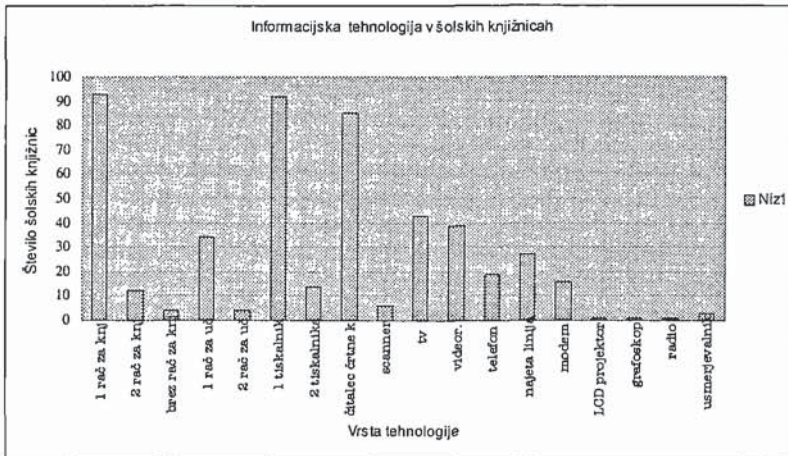
- Šolske knjižnice še nimajo ustrezne informacijske tehnologije za izvajanje vseh postopkov in za enakovredno vključevanje v vzgojnoizobraževalni proces oz. za spodbujanje uporabe iskanja informacij za potrebe oblikovanja novih znanj.

Rezultati raziskave kažejo, da je stanje 109 knjižnicah naslednje:

- knjižnično gradivo ima računalniško obdelano 103 knjižnice ali v 94,5 % knjižnic,
- klasično obdelavo ima 6 ali 5,5 % knjižnic.

Od šestih knjižnic, ki še *nimajo avtomatizirane* obdelave, so štiri knjižnice na šoli s 500 do 1000 učenci ali

- dve knjižnici na šoli s 28 oddelki, ena od teh je v letošnjem letu šele dobila računalnik v knjižnico,
- ena na šoli s 24 oddelki na matični šoli in devetimi oddelki na štirih podružnicah (skupaj 33 oddelkov),
- dve knjižnici sta na šoli z osmimi oddelki,
- ena pa je na šoli s 35 oddelki in ima enega samega knjižničarja.

Grafikon št. 1: Informacijska tehnologija v šolskih knjižnicah

Kot smo že opozorili, se v dveh šolskih knjižnicah nahaja ustrezna informacijska tehnologija, vendar še niso pričeli z obdelavo gradiva. Ponekod sta dva računalnika namenjena knjižničarjem, nobenega pa ni za učence. Na nekaj šolah imajo najeto linijo ali modem, šolska knjižnica pa ni član sistema COBISS. Šola je namenila višja finančna sredstva za nakup tehnologije kot znaša letna članarina za pridruženo članstvo v sistemu COBISS. Sprašujemo se, *zakaj se nahaja* v knjižnicah ustrezna tehnologija, ki pa je, glede na odgovor anketirancev, *ne uporabljajo*.

Naredili smo tudi primerjavo med številom šolskih knjižnic, ki so sodelovale v naši raziskavi, in vsemi slovenskimi osnovnošolskimi knjižnicami (444). Dobljeni rezultati kažejo zelo podobne oz. skoraj enake odstotke. Ugotovili smo, da je brez osnovne informacijske tehnologije (računalnik) 6 ali 5,5 % šolskih knjižnic. V celotnem slovenskem prostoru je takih 25 ali 5,6 % šolskih knjižnic. Razlika med dobljenimi rezultati naše raziskave in dejanskim stanjem je torej le 0,1 %. Menimo, da dobljeni rezultati predstavljajo slovensko poprečje.

- *Računalniška obdelava knjižničnega gradiva vključuje v vseh šolskih knjižnicah monografije, deloma tudi video in avdio gradivo ter CD in CD-ROM-e, nizek odstotek šolskih knjižnic obdeluje serijske publikacije ter članke. Šolske knjižnice večinoma še niso računalniško obdelale vsega knjižničnega gradiva.*

TABELA št. 1: Stanje računalniško obdelanega knjižničnega gradiva v šolskih knjižnicah

Vrsta gradiva	100%	0% - 25%	26% - 50%	51% - 75%	76% - 99%	ne obdelujejo, ni odgovora
monografije	42	5	8	16	27	11
serijske publikacije	13	2	6	2	1	85
članki	0	3	2	0	1	103
CD	39	2	8	1	4	55
CD-ROM-i	29	3	6	1	4	66
avdio g.	33	8	10	2	6	50
video g.	42	5	10	3	7	42
računalniško g.	22	6	4	1	2	74
prosojnice	11	6	2	1	3	86

Naša predvidevanja se ujemajo z dobljenimi rezultati glede na odstotek obdelanega gradiva po vrstnem redu gradiva. Nikakor pa niso zadovoljivi odstotki, saj rezultati ankete kažejo bistveno nižji odstotek obdelanega gradiva, kot smo predvidevali.

- Večina šolskih knjižnic ima obdelano knjižnično gradivo. Število knjižnic z avtomatizirano izposajo je bistveno nižje kot število tistih z obdelanim gradivom. Še manj je knjižnic, ki izvajajo izposajo s pomočjo čitalca črtne kode, za katerega je projektna skupina ob preverjanju programa ugotovila, da osemkrat pospeši hitrost procesa izposoje.

Zanimalo nas je tudi, kolikšen odstotek knjižnic ima avtomatizirano izposajo. Od 109 knjižnic se avtomatizirana izposoja izvaja v 71 ali 65,1 % vseh knjižnic, klasično izposajo ima še 38 ali 34,8 % knjižnic. Šest knjižnic avtomatizirane izposoje ne izvaja, ker nimajo niti osnovne informacijske tehnologije.

Predvidevali smo, da ima višji odstotek knjižnic avtomatizirano izposajo, dobljeni rezultati pa kažejo na manj kot 3/4 knjižnic, ki poleg avtomatizirane obdelave gradiva izvajajo tudi avtomatizirano izposajo. Če pogledamo število šol s čitalcem črtne kode, torej s primerno informacijsko tehnologijo, nas preseneča obratno sorazmerje glede uporabe. Čitalci črtne kode so kot del informacijske tehnologije prisotni v 85 šolskih knjižnicah, med tem ko rezultati anketnega vprašalnika izkazujejo avtomatizirano izposajo v 71 šolskih knjižnicah.

Na osnovi dobljenih rezultatov raziskave ugotavljamo:

- da bo potrebno *sistematično* zagotoviti ustrezen kader, ki bo računalniško obdelal knjižnično zbirko in s tem omogočil prehod na avtomatizirano izposajo knjižničnega gradiva,
- da bo potrebno sistematično in načrtno poskrbeti za dodatno izobraževanje šolskih knjižničarjev na informacijskem⁸ in bibliotekarskem področju za maksimalno izrabo obstoječe informacijske in komunikacijske tehnologije,
- da se v šolskih knjižnicah nahaja informacijska tehnologija, ki pa ni zadostno in ustrezno izkoriščena.
- *Podatke o gradivu so v podatkovno zbirko vnašali večinoma knjižničarji sami, vendar pri tem niso zanemarili svojih uporabnikov. Ponudba šolske knjižnice pri tem večinoma ni bila okrnjena.*

Knjižničarji so gradivo večinoma obdelovali sami, in sicer:

- 78 anketiranih je gradivo obdelovalo samih,
- 20 anketiranih ga je obdelovalo s pomočjo pripravnikov in ob pomoči drugih delavcev šole. Vendar je pri tem potrebno biti previden, kajti ti pripravniki so bili večinoma prisotni le del obdelave, npr. določeno število mesecev, pri

8 *Dodatno izobraževanje ni nujno le za potrebe avtomatizirane izposoje, ampak predvsem za potrebe vključevanja v vzgojnoizobraževalni proces šole.*

monografijah, v času porodniškega dopusta. Pri slednjem iz odgovora ne izvemo, ali je gradivo obdeloval za to zaposlen delavec ali le knjižničar, ki je odsotno delavko nadomeščal v knjižnici.

- 3 anketiranci so navedli, da so za to imeli posebej zaposlene osebe,
- 8 anketiranih na to vprašanje ni odgovorilo, torej šest brez avtomatizirane obdelave in še dva druga anketiranca.

Ob obdelavi gradiva moramo pomisliti tudi na *odnos knjižničar - uporabnik*, in sicer nas zanima, koliko časa so knjižničarji ob računalniški obdelavi gradiva namenjali svojim uporabnikom.

Dobljeni rezultati kažejo, da se je resnično povečala obremenitev knjižničarjev, toda uporabnikom so namenjali enako količino časa. Posamezni anketiranci so dopisali, da "niso hoteli prikrajšati učencev".

Skupno, ne oziraje se na čas, ki so ga knjižničarji namenjali uporabnikom in ne glede na število obdelanega gradiva, je bilo *bolj obremenjenih 87 ali 79,81 % anketiranih*.

- *Računalniško vodenje procesov v šolski knjižnici omogoča nove storitve, zato šolske knjižnice potrebujejo dodatno strokovno pomoč.*

Dobljeni rezultati raziskave potrjujejo našo hipotezo, saj so odgovori 109 anketirancev naslednji:

- *12 ali 11 %* jih na vprašanje ni odgovorilo,
- *40 ali 36,69 %* jih meni, da se je povečalo število različnih storitev v šolski knjižnici in za to bi potrebovali dodatno pomoč, in sicer 24 knjižnic, ki še nimajo v celoti obdelanega gradiva in 16 knjižnic, ki imajo gradivo že obdelano,
- *41 ali 37,67 %* jih meni, da se je povečalo število različnih storitev v šolski knjižnici, toda delo lahko opravijo sami in ne potrebujejo dodatne pomoči, od tega ima 16 knjižnic gradivo obdelano v celoti, kar 25 knjižnic le delno, vendar tudi ti menijo, da pomoči ne potrebujejo,
- *12 ali 11 %* anketiranih meni, da se obseg dela z avtomatizacijo ni povečal, od tega:
 - ima 7 šolskih knjižnic že računalniško obdelane vse monografije,
 - 5 šolskih knjižnic pa še ne, in sicer ena ima obdelanih 70 % monografij, dve po 80 % monografij, naslednji dve nista navedli niti približnega odstotka, ampak le označili "delno", poleg tega pa ne obdelujeta nobene druge vrste knjižničnega gradiva.

Večina anketirancev torej meni, da se je *obseg storitev z uvedbo avtomatizacije povečal*, skupno torej *81 ali 74,3 %* anketiranih.

- Šolski knjižničarji so pridobili nova znanja za strokovno delo, dvignil pa se je tudi nivo kvalitete njihovega življenja.

Uvajanje informacijske tehnologije v šolske knjižnice je vplivalo tudi na dvig znanj na drugih področjih, in sicer:

- 97 ali 88,9 % anketirancev je dobilo nova znanja s področja računalništva za delo v šolski knjižnici,
- 46 ali 42,2 % anketiranih meni, da so dobili tudi nova računalniška znanja, ki niso neposredno potrebna za delo v šolski knjižnici,
- 43 ali 39,5 % anketiranih pa je dobilo nova bibliotekarska znanja,
- 32 ali 29,4 % anketiranih je dobilo nova interdisciplinarna znanja na drugih predmetnih področjih, ki se poučujejo v šoli,
- 1 ali 0,9 % anketiranih ugotavlja, da ni prišlo do nikakršnih sprememb,
- 1 ali 0,9 % anketiranih je zapisalo, da je na strokovnem področju nazadoval,
- naslednji 1 ali 0,9 % anketirani pa ne more odgovoriti, ker je v knjižnici zaposlen šele mesec dni.

Spremembe na delovnem mestu vplivajo tudi na življenje posameznika. Zato nas je zanimalo, če je prišlo in do kakšnih sprememb je prišlo v njihovem življenju. Rezultati so naslednji:

- 55 ali 50,5 % anketiranih meni, da so dobili nova pedagoška znanja, iz česar lahko sklepamo na večjo stopnjo suverenosti in kvalitetnejše vključevanje šolskih knjižničarjev v vzgojnoizobraževalni proces,
- 36 ali 33,01 % anketiranih meni, da so pridobili nova znanja na psihološkem področju, kar je ravno tako povezano s pozitivnim vključevanjem knjižničarja v vzgojnoizobraževalni proces šole, še posebej na osnovi medsebojnih odnosov in komunikacije vseh sodelujočih v delovnem procesu.
- 31 ali 28,4 % anketiranih meni, da se je izboljšala njihova samopodoba, za katero pa smemo sklepati, da je povezana z novo pridobljenimi znanji ne glede na strokovno področje,
- 17 ali 15,6 % jih meni, da ni prišlo do nikakršnih sprememb,
- 6 ali 5,5 % jih je napisalo, da imajo sedaj manj časa za svoj osebni razvoj,
- 3 ali 2,8 % anketiranih je napisalo svoja mnenja, in sicer:
 - da je prišlo do sprememb, ne navaja, do kakšnih, vendar meni, da nanje ni vplivala avtomatizacija knjižnice,
 - "dobro se počutim, ko lahko ažurneje in kvalitetneje zadovoljim informacijske potrebe uporabnikov",
 - "vedno več mi nalagajo dela",
- nobeden pa ne meni, da je na osebostnem področju nazadoval.

Spodbudno je, da so šolski knjižničarji največ pridobili na pedagoškem in psihološkem področju, saj jim le-to omogoča poznavanje metod in pristopov k vzgojnoizobraževalnemu delu, pomeni pa tudi, da sami čutijo potrebo po pridobivanju tovrstnih znanj in da se zavedajo pomembnosti svoje prisotnosti v šoli. Splošna samopodoba se je povečala pri dobri četrtini anketirancev. Avtomatizacija torej ni prinesla sprememb le na strokovno področje dela, ampak je pozitivno vplivala tudi na oblikovanje knjižničarjevih osebnostnih lastnosti.

- *Vpliv avtomatizacije je vplival na imidž šolske knjižnice.*

Sodobna informacijska in komunikacijska tehnologija je magnet še posebej za mlade, zato nas je zanimalo, če je in koliko je šolska knjižnica pridobila na imidžu med uporabniki. Odgovori anketirancev potrjujejo hipotezo, da se je z uvajanjem avtomatizacije povečal tudi imidž knjižnice, saj so rezultati naslednji:

- *40 ali 36,7 %* anketirancev meni, da se je zelo povečal imidž knjižnice,
- *26 ali 23,8 %* anketirancev pove, da je knjižnica že pred avtomatizacijo imela ustrezen imidž in da avtomatizacija ni bistveno vplivala nanj,
- *24 ali 22 %* jih meni, da je knjižnica premalo pridobila na imidžu,
- *4 ali 3,7 %* anketirancev je napisalo še dodatna mnenja, in sicer da se je knjižnici premalo povečal ugled, da avtomatizacija še ni končana in da knjižničar upa, da bo prišlo do večjega ugleda, ter "ugled knjižnice se povečuje skladno s s sposobnostjo zadovoljenja potreb po informacijah tako pri učencih kot pri učiteljih in drugih delavcih šole" in navaja tudi, da je knjižnica ugled imela že pred avtomatizacijo,
- *11 ali 10,1 %* anketirancev na to vprašanje ni odgovorilo.

Pričakovali smo višji odstotek anketiranih, ki se jim je povečal imidž knjižnice. To tudi dokazuje, da sama avtomatizacija še ni dovolj za dvig imidža, ampak na to vpliva večje število ponudb. Če dobljene rezultate primerjamo z raziskavo Marketinška usmerjenost šolskih knjižnic (Žumer, 1999), dobimo zelo podobne rezultate. Tudi tam je bilo ugotovljeno, da je področje marketinga med šolskimi knjižničarji še zelo slabo zastopano in da bo na tem področju potrebno še veliko izobraževanja šolskih knjižničarjev.

- *Avtomatizacija je prinesla šolskim knjižničarjem nove obveznosti. Povečalo se je število uporabnikov knjižnice kakor tudi število in vrsta storitev, ki jih nudi obstoječa tehnologija.*

Pokazatelj kvalitete dela v šolski knjižnici so vsekakor zadovoljni uporabniki, ki pogosteje obiskujejo knjižnico in iščejo informacije. Zato nas je zanimalo, kakšne spremembe doživljajo šolske knjižnice. Dobljeni rezultati potrjujejo našo hipotezo, da se je najbolj povečala izposoja v šolski knjižnici, saj analiza dobljenih odgovorov kaže naslednje stanje:

- *48 ali 44 %* anketiranih meni, da sta se povečala obisk in izposoja v šolski knjižnici,
- *29 ali 26,6 %* anketiranih meni, da se je povečal obisk iskalcev informacij v šolski podatkovni zbirki,
- *24 ali 22 %* anketirancev ni opazilo sprememb z uvajanjem avtomatizacije v šolsko knjižnico,
- *21 ali 19,3 %* anketirancev pa navaja, da se je povečalo iskanje preko sistema COBISS,
- *16 ali 14,7 %* jih navaja, da se je povečalo le število iskalcev, ki jih zanima nova tehnologija, niso pa prišli v knjižnico z namenom, da dobijo nove informacije,
- *9 ali 8,3 %* anketirancev navaja povečanje števila uporabnikov čitalnice,
- *eden ali 0,9 %* jih je navedlo, da še nima avtomatizirane izposoje, čeprav je bilo na osnovi odgovorov ugotovljeno, da še 33 šol nima avtomatizirane izposoje. Lahko razumemo, da so ostali odgovarjali na to vprašanje le na osnovi računalniško obdelanega gradiva. Knjižničar nudi podatke o gradivu, ne pa tudi podatke o nahajališču gradiva,
- *eden ali 0,9 %* od anketiranih je navedlo, da je do avtomatizacije prišlo postopoma in da je težko ugotoviti spremembe,
- *13 ali 11,9 %* anketirancev na to vprašanje ni odgovorilo.
- *Šolske knjižnice so še slabo vključene v sistem COBISS.*

Prava informacija mora priti do pravega uporabnika na pravem mestu in ob pravem času. Za to pa ni dovolj le lokalna podatkovna zbirka, ampak tudi iskanje informacij po drugih bazah podatkov. V raziskavi smo ugotovili, da je v sistem COBISS vključeno izjemno nizko število šolskih knjižnic, saj:

- *nobena* od osnovnošolskih knjižnic nima polnopravnega članstva v sistemu COBISS;
- *45 ali 41,3 %* knjižnic ima status pridruženega članstva;
- *12 ali 11 %* knjižnic ima dostop do sistema COBISS preko Interneta;
- *51 ali 46,8 %* knjižnic nima povezave s sistemom COBISS.

7 Zaključek

Vse osnovnošolske knjižnice, sodelujoče v raziskavi, še vedno nimajo ustrezne osnovne informacijske tehnologije za obdelavo in izposajo knjižničnega gradiva. Takih je še vedno šest ali 5,5 % anketiranih osnovnošolskih knjižnic.

Precej višji je tudi odstotek knjižnic, kjer poteka (ni še dokončana!) le računalniška obdelava knjižnične zbirke, ni pa še uvedena avtomatizirana izposoja, saj je takih knjižnic 38 ali 34,5 % anketiranih.

Dobljeni rezultati raziskave nam morejo in morajo biti orientacija pri nadaljnjih aktivnostih šolskih knjižnic, in sicer:

- *šolske knjižnice naj pridobijo v čim krajšem času ustrezno informacijsko tehnologijo* kot prvi pogoj za avtomatizacijo vseh delovnih procesov in se vključijo v sistem COBISS;
- sistematično naj se *zagotovijo dodatne delovne moči*, v obliki "mobilnih bibliotekarjev", da se bo kar najhitreje, devetletka je že tu!, obdelala knjižnična zbirka v celoti in izvajala avtomatizirana izposoja knjižničnega gradiva kot osnovni pogoj za izvajanje medpredmetnega področja knjižnična informacijska znanja in izbirnega predmeta informacijsko opismenjevanje;
- šolskim knjižničarjem brez ustrezne visokošolske bibliotekarske izobrazbe ponuditi in omogočiti pridobitev *dodatnih* bibliotekarskih, informacijskih in psiholoških znanj.

8 Citirani viri

1. Grey, A. (1999). Informacijska doba in izobraževanje. *Organizacija*, 32(8 - 9), 419-428.
2. Muha, S., Rajkovič, V., & Florjančič, J. (1999). Kakovost šole v luči informacijske pismenosti. *Organizacija*, 32(8-9), 440-444.
3. Roggen, I. (1999). Specialization course in Web sociology and social informatics. Pridobljeno 19.12.1999 s spletne strani: <http://www.uio.no/~iroggen/WebsociologyINFOeng.html>
4. Rugelj, M. (1991). Ob prihodu računalnika na izposojevalni pult. *Knjižnica*, 35(2-3), 87-94.
5. Stružnik, E. (1996). Idejni načrt razvoja slovenskih šolskih knjižnic dobiva svojo podobo v naših šolah. *Šolska knjižnica*, 6(4), 27.
6. *Učenje - skriti zaklad : poročilo Mednarodne komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje, pripravljeno za Unesco.* (1996). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
7. *Vzgoja in izobraževanje v informacijski družbi.* (1999). Pridobljeno 19.12.1999 s spletne strani: <http://lopes1.fov.uni-mb.si/is99/org>
8. Žumer, F. (1999). Marketinška usmerjenost šolskih knjižnic. *Šolska knjižnica*, 9(3-4), 117-126.

9. **Žumer, F.** (1991). Računalniško podprta šolska knjižnica in njene prednosti. *Knjižnica*, 35(2-3), 75-86.
-

Franceska Žumer je zaposlena na Osnovni šoli Poljane, Ljubljana kot vodja šolske knjižnice.

Naslov: Zemljemerska 7, 1000 Ljubljana

Elektronski naslov: franceska.zumer@guest.arnes.si